

Idræt og timetal

Af Lejf Degnbol

Der har fra 1891 jævnligt været givet bestemmelser om tiden til de forskellige fag i folkeskolen eller dele af den. Selv om det om nogle af dem er understreget, at de er vejledninger, har de som oftest været opfattet som autoritative. I et cirkulære om tegning af 22.11.1900 ønsker ministeriet at fremhæve, at de i dette og i det Sthyrskes cirkulære fra samme år indeholdte bestemmelser er en vejledning ved udarbejdelsen af undervisningsplaner. Det har nok været lidt svært at opfatte det på den måde, når der taltes om bestemmelser. I det følgende refereres en del ministerielle udtalelser om tiden til faget idræt (gymnastik, legemsøvelser). Her er der ret utvetydigt tale om regler, der skal følges. Det gælder i lige så høj grad de nævnte ikke-refererede. I den efterfølgende tabel er medtaget timetallene fra de vejledende timefordelingsplaner til ca. 1990. Først i de senere år er disse nok blevet opfattet som blot vejledende. Ellers har tallene mere været opfattet som minimumtimetal.

Selv om vejledende timefordelingsplaner for folkeskolen hører det sidste århundrede til, er der for faget idræt grund til at søge længere tilbage end til sidste århundredskifte. Dels er der givet bestemmelser for folkeskolen om faget i forrige århundrede, og nogle af disse er blevet anset for gældende også i første del af dette århundrede. Dels kan udtalelser om timetallet i forrige århundredes lærde skole have interesse, fordi elevernes alder og situation i denne kan sammenlignes med de større elevers i folkeskolen nu.

Det højere skolevæsen

Den lærde skole 1809-1904

Gymnastik indførtes som fag i de lærde skoler med Forordning angaaende de lærde Skoler i Danmark og Norge af 7.11.1809. Der skulle som i nogle andre fag gives undervisning heri, »naar og hvor det kan skee«, (§4). Af økonomiske grunde blev det i første omgang kun til nogen svømmeundervisning her og der. Frederiksborg lærde skole havde som den første indført svømmeundervisning i 1807. Man havde Slots-søen lige i nærheden, men at dømme efter det eftermæle den daværende svømme-lærer, H. J. F. Goos, har fået, har eleverne næppe fået stort udbytte af undervisningen.¹ I 1829 indførte tre andre skoler gymnastikundervisning, og d. 3.8.1830 be-myndigede en kongelig resolution direktionen for de lærde skoler til snarest muligt at få indført faget ved samtlige lærde skoler. Faget blev derefter i løbet af få år indført ved skolerne. Kongen var ivrig for gymnastiksagen, økonomien var blevet bedre, og det var »paa de fleste Steder ikke mere vanskeligt at erholde duelige Lærere i

Gymnastikken, enten blandt de i de fleste Byer garnisonerende Militære, eller blandt Børgerskolernes Lærere», som det hed i en beretning fra 1833 om fagets indførelse ved de lærde skoler.²

En lærebog³ og et regulativ for undervisningen⁴ blev udarbejdet af gymnastikdirektøren.⁵ §4 i regulativet handlede om undervisningstiden. Det hed: *»Skal det med Underviisningen i Legemsøvelser tilsigtede Øiemed opnaaes, da bør denne Underviisning gives i det mindste to Timer ugentligt for hver Afdeling, og fortsættes uafbrudt hele Aaret paa de Steder, hvor lukt Locale findes«*. Det tilføjedes, at der heri dog burde være den indskrænkning, at nogle af øvelserne ikke medtoges i novbr. – febr., og at *»det og, naar og saa længe Kulden er stræng, vil være tilraadeligt, aldeles at op-høre med Øvelserne«*. Visse øvelser anbefaledes også udeladt på de varmeste sommerdage.

Med ministeriets Bekjendtgjørelse angaaende en Underviisningsplan og Examensbestemmelser for de lærde Skoler af 13.5.1850 blev gymnastik et påbudt fag ikke blot efter den kongelige bemyndigelse, men generelt efter bestemmelserne for de lærde skoler (§4, pkt. 16). Der gaves ikke bestemmelser eller nye vejledning vedr. ti-metal.

Den kongelige anordning af 5.8.1871 angående undervisningen i de lærde skoler overlod til ministeriet at fastsætte nærmere bestemmelser om undervisningen i gymnastik. Ministeriet meddelte i cirk. af 9.8.1871 til de offentlige lærde skoler, at gymnastikken ville blive taget under nærmere overvejelse, og udtrykte ønske om *»at Skolerne selv ville bidrage til en kraftigere Udvikling af Gymnastikken ved dertil at anvende noget af den ved det ugentlige Timetals Indskrænkning indvundne Tid«*. Gymnastikken var ikke omfattet af maksimumtimetallet for de lærde skolars undervisning. Det samme gjaldt sang. Højeste samlede timetal for de øvrige fag var efter loven af 1.4.1871 30 timer ugentlig.

Den 18.1.1873 tilstillede ministeriet samtlige rektorer ved de lærde skoler en rundskrivelse om gymnastikken. Det hed heri, at det af de forhandlinger, der var gået forud for loven af 1.4.1871 om undervisningen i de lærde skoler, ville være *»De Herrer Rektorer bekjendt, at det var Ministeriets Hensigt at tilstræbe en større Udvikling af de Unges legemlige Kræfter ved en Udvidelse af Gymnastikundervisningen«*. Ministeriet havde indhentet oplysninger fra rektorerne om gymnastikundervisningen og derefter brevvekslet med gymnastikinspektøren. Denne havde nu indgivet betænkning, hvori han havde *»anseet det ønskeligt, om der til Gymnastikken kunde henlægges een Time daglig for hver Klasse eller i alt Fald fire Timer ugentlig, saaledes at hver Klasse fik 1/2 Time Øvelse daglig og to Gange ugentlig en hel Time, medens han har forment, at man ikke burde gå ned under fire ugentlige Timer for hver Klasse«*.

Ministeriet erklærede sig enig i, at hver klasse *»ikke bør fra Begyndelsen af Skole-*

aaret 1873-74 at regne have et mindre Timetal i Gymnastik og Hugning end fire ugentlige Timer«. (Hugning: Fægtning med tung fægtesabel, huggert.) Det hed videre: »Ministeriet skal imidlertid tilføje, at naar man har indskrænket sig til Minimum af det af Gymnastikinspektøren foreslaaede ugentlige Timetal, kan man ikke tilbageholde den Bemærkning, at man vilde paaskjønne enhver Bestræbelse fra Rektorernes Side for en yderligere Udvidelse af Gymnastiktimerne i den af Gymnastikinspektøren antydede Retning; men Ministeriet har troet, at dette vilde finde sin bedste Løsning ved en Konference imellem Dem og Gymnastikinspektøren, som derfor under Dags Dato er tilskrevet om, naar han på sine Inspektionsrejser besøger de enkelte Skoler, nærmere at forhandle Sagen med Dem.«⁶

En ny kgl. anordning af 16.6.1882 bestemte (pkt. 18), at der skulle gives mindst 4 timers ugentlig undervisning i gymnastik. Et cirkulære af 21.6.1882 om denne anordning kom nærmere ind på bestemmelsen om tiden til gymnastik. Ministeriet mindede om det i cirk. af 9.8.1871 fremsatte ønske og gentog det. Desuden bemærkedes, »at man mere af Hensynet til Manglen paa dygtige Lærerkrafter end af Frygt for, at Tiden dertil ikke skulle kunne skaffes, har bestemt sig til at lade det bero ved 4 ugentlige Gymnastiktimer, som minimum for enhver Discipel«. Ministeriet anså det for særdeles vigtigt for denne undervisnings fremme, at der blev gjort, hvad der var muligt for at skaffe duelige lærere i tilstrækkeligt antal. Rektorerne anmodedes om at udrette, hvad de kunne for at »bringe det til, at der gives alle Disciplene en daglig Undervisning i Legemsøvelser«. I forbindelse dermed og i samme formåls tjeneste »vil Ministeriet have fastsat som Regel, at der gives 10 Minutters Frikvarter imellem hver Time«. Elevernes hjemmearbejde burde indskrænkes, såvidt ske kunne. »For en Dreng med almindelig Begavelse bør Hjemmearbejdet ikke være over 3 Timer indtil 4de Klasse, denne medregnet.« Dvs. til 15-16 års alderen. Der mentes ikke ugentlig, men daglig.

Ifølge bekendtgørelsen af 1895 om almindelig forberedelseseksamen var en af betingelserne for, at en privat eller kommunal skole kunne opnå tilladelse til at afholde denne eksamen, at der blev givet mindst 4 timers ugentlig undervisning i gymnastik.⁷

Den højere almenskole/gymnasiet 1904-1958

Cirkulæret om Undervisningen i Mellemskolen af 1904 indeholdt bl.a. den såkaldte normaltimeplan for mellemskolen. Denne havde 4 timer ugentlig til gymnastik i hver klasse. Normaltimeplanen var stort set fast norm for timestfordelingen i mellemskolen helt til dennes endelige afvikling i 1962. Den var dog ikke bindende for skolerne. Ministeriet førte i stedet kontrol med timestfordelingen. Der var fag, der kunne eller skulle være på skemaet, som ikke var med i normaltimeplanen. Dem skulle der skaffes plads til ved nedskæring i andre fag.⁸ Det kan tænkes at være gået ud over gymnastik, men det synes i meget ringe grad at have været tilfældet for statsskolernes vedkommende i hvert fald i de to første år, hvor ministeriet gav oplysning om, hvilke afvigelser fra normaltimeplanen, det havde approberet.⁹

I en skrivelse fra 1924 fastholdt og bekendtgjorde ministeriet en tidligere truffet afgørelse, hvorefter også pigerne i en *dimissionsberettiget mellemskoles 1.-3. kl. »bør«* have mindst 3 timers ugentlig gymnastikundervisning. Det drejede sig om 5.-7. skoleår. Klasserne var led af en mellemskole og måtte opfylde de krav, der stilledes til en sådan.¹⁰

Men i 1929 udtaler ministeriet, at man »maa holde for«, at eleverne i en kommunal realskoles 3. og 4. klasse (14-16-årige) i overensstemmelse med bekendtgørelsen fra 1895 bør have 4 ugentlige timer i gymnastik. Det omhandlede forslag til undervisningsplan »bør« derfor ændres. Her betød »bør« tydeligvis skal.¹¹

I 1944 udsendtes normaltimeplaner for skoler, der forberedte til almindelig forberedelseseksamen. Ifølge anordningen fra samme år kunne der være 4 eller 5 såkaldte »realklasser« eller »præliminærklasser« omfattende henholdsvis 6.-9. skoleår eller 5.-9. skoleår.¹² (Fra 1937 kunne de pågældende klasser også være en del af folkeskolen.)

I cirkulæret med normaltimeplanerne fastsatte ministeriet *»herved til vejledning for skolerne følgende normaltimeplaner«*. Der anbefalede på nogle klassetrin (6.-7. skoleår) forskelligt timetal for drenge og piger. Timetallene varierede for de to skoleformer og de to køn fra 2 til 4 timer. Normaltimeplaner er som oftest hårfint afbalancerede afvejninger af mange hensyn. Når de er udarbejdet af bredt sammensatte udvalg med repræsentanter for fagene, kan de ses som udtryk for den vægt, fagene er blevet tillagt i den pågældende situation, men i nogle tilfælde er der også taget praktiske hensyn til skemalægningen på skolerne. Når pigerne i de her omtalte planer på visse trin kun fik 2 timer gymnastik, skyldes det, at de havde et fag mere end drengene (kvindeligt håndarbejde og kvindelig husgerning mod blot sløjd), men det forklarer ikke, hvorfor pigerne på et enkelt trin fik en time mindre end drengene, når de derved fik en time mindre i samlet timetal. I det 5-årige forløb fik pigerne ligesom drengene på nogle af trinene 4 timer.¹³

Efter en ny kongelig anordning af 1956 om almindelig forberedelseseksamen udsendtes normaltimeplaner for de 3-årige kurser. Disse omfattede 8.-10. skoleår. Der var 3 ugentlige timer til idræt.¹⁴

Undersøgelsen omfatter ikke gymnasiet efter mellemskolens indførelse i 1904, da dette ligger efter 9. skoleår.

Oversigt over timetallene i den højere skole

Bestemmelser og vejledninger vedr. elever til og med 9. skoleår kan sammenfattes i nedenstående skema. Cirk. af 21.6.1882 fastsatte som regel, at der skulle være 10 minutters frikvarter mellem timerne, og fra 1904 regnedes der udtrykkeligt med 50-minutters lektioner. Derfor er alle omregninger baseret på 50-minutters lektioner.

Vejledende ugentlige timetal og minimumtimetal i idræt 1871-1956 for eksamensskoler (omregnet til 45-minutters lektioner).

År	Skoleform	Vejledende	Minimum
1871	De lærde skoler	4,4-6,7	4,4
1882	De lærde skoler	4,4-6,7	4,4
1895	Alm. forberedelseseksamen		4,4
1904	Mellemskolen	4,4	
1924	Mellemskolen		3,3
1929	Alm. forberedelseseksamen		4,4
1944	Alm. forberedelseseksamen	2,2-4,4	
1956	Alm. forberedelseseksamen	3,3	

Almueskolen/folkeskolen

Almueskolen 1814-1899

1800-tallets almueskole var stort set tænkt som et bogligt supplement til børnenes deltagelse i arbejdslivet. Den bedste børneskole var – i hvert fald efter nogles mening – »dygtige og driftige Borgeres Huse«. ¹⁵ Men deltagelse i den lærde skoles undervisning var elevernes hovedbeskæftigelse eller måske eneste beskæftigelse.

Anordningen for Almue-Skolevæsenet paa Landet af 1814 bestemte, at ved de skoler, hvor læreren kan undervise i gymnastik, skal børnene nyde sådan undervisning 1 time daglig, dvs. 3 timer om ugen, øverste klasse i en periode om sommeren dog kun 2 timer ugentlig. ¹⁶ En tilsvarende bestemmelse findes i anordningen for købstæderne af samme dato i §30: Børnene »nyder ugentlige Undervisning i 3 Timer« i gymnastik. Efter begge anordninger skulle der undervises i gymnastik, »naar den iøvrigt befalede Underviisning er tilendebragt«, og kun »saavidt Vejrliget tillader det«.

Ved Placat ang. den gymnastiske Undervisning i Almue- og Borger-Skolerne i Danmark af 25.6.1828 befalede, at gymnastik skulle indføres ved alle skoler uanset lærerens uddannelse. Plakaten approberede en »Lærebog i Gymnastik for Almue- og Borgerskoler i Danmark«. Ifølge gymnastikinspektør K.A. Knudsen var det »den første af noget Lands Regering autoriserede Lærebog i Skolegymnastik«. ¹⁷ Denne bog gav bl.a. anvisning på gymnastik, der kunne drives af lærere uden uddannelse i faget. Den indeholdt intet om tiden til undervisningen.

Anordningerne af 1814 skelnede ikke mellem drenge og piger i forbindelse med gymnastik. (Anordningen for købstæderne gjorde det vedrørende håndgerningsundervisningen, der skulle have forskelligt indhold.) Vedrørende gymnastik hed det blot »Børnene« eller »Skoleungdommen«. Det er således ikke rigtigt, når det er hævdet, at gymnastik i 1814 kun blev obligatorisk for drenge. ¹⁸ Men plakaten af 1828 gjorde det kun pligtigt for »Drengebørn« at deltage i gymnastik (§5). Der var forskellige regler for drenge og piger for landsbyskolens vedkommende helt til skoleloven af 1937, og denne kom som helhed ikke i kraft overalt før efter ændringerne i 1958.

Begrundelserne for forskelsbehandlingen af drenge og piger er en undersøgelse værd. En sådan har jeg ikke forsøgt foretaget, men det kan nok antydes, at det havde noget med militær uddannelse at gøre.¹⁹

I 1856 approberedes en ny lærebog. I denne udtaltes det, at hver klasse skulle erholde 2 á 3 timers ugentlig undervisning hele året, hvis der var gymnastiksal. Dog tilrådedes det, at undervisningen indstilledes i streng kulde om vinteren, hvis lokalet ikke kunne opvarmes. Var der ikke gymnastiksal, bortfaldt undervisningen i decbr., jan. og febr., mens der i den øvrige del af året »bør meddeles 3 á 4 Timer ugentlig til hver Klasse«, når vejret tillod det.²⁰ I 1869 udsendtes et ligeledes approberet tilæg til lærebogen.²¹ Det indeholdt intet om tid.

I 1861 udsendte ministeriet et cirkulære til skoledirektionerne med indskærpelse af reglerne om gymnastikundervisningen.²² Denne burde »unddrages de aldeles udygtige Lærere« og overdrages »en eller anden dertil duelig Person, navnlig en afskediget Militair« eller stilles i bero. Der skulle føres stærkere kontrol med de duelige lærere, så »ingen utilbørlig Afkortning i Undervisningstiden finder Sted«. I oktober, november, februar og marts burde bordene flyttes til side, og øvelserne foretages i skolestuen eller bedre i en nærliggende lo eller lade.

I en skrivelse til en skoledirektion meddelte ministeriet 15.5.1862, at ifølge anordningen af 1814, §23, skulle gymnastikundervisningen gives umiddelbart efter de øvrige undervisningstimer. Det tilføjedes, »at denne Undervisning ikke ved at anvendes disse Timer er stillet paa et underordnet Trin, men at Hensyn til Aarstid og Vejr lig maa føre til, at den hensigtsmæssigt henlægges til denne sidste Skolegangstime«. ²³ Så kunne børnene nemlig gå hjem, hvis det ikke var vejr til at gøre gymnastik.

Den i 1883 approberede lærebog indeholdt intet om tid.²⁴ I en skrivelse af 17.2.1888 til en skoledirektion meddelte ministeriet, at der skulle undervises i gymnastik både i øverste og nederste klasse. Der har altså været tale om toklassede skoler. I øverste klasse skulle der undervises, selv om eleverne havde indskrænket skoletid om sommeren. Hvis de var i skole 2 dage á 4½ time, burde der begge dage anvendes ¾-1 time til gymnastik.

Et cirkulære af 27.9.1889 om foranstaltninger til at fremme gymnastikundervisningen i almueskolerne beskæftigede sig også med tiden. Der skulle »i Sommerhalvaaret paa hver Skoledag – afholdes mindst ½ Times Gymnastik med alle i Skolen mødte Drenge«. Øvedes der gymnastik i et lokale, var 2-3 timers gymnastik ugentlig året rundt tilstrækkeligt. I en skrivelse af 23.1.1895 forklaredes med henvisning til 1814-anordningen for skolerne på landet, at dette betød, at der i disse tilfælde skulle være 2-3 timers undervisning ugentlig for hver klasse. Var en classes undervisning på en tid af året begrænset til en enkelt dag, skulle der dog kun gives 1 times gymnastik.

I 1899 autoriseredes en ny håndbog i gymnastik for folkeskolen.²⁵ Ifølge denne ville det »være vigtigt at lade Eleverne foretage gymnastiske Øvelser daglig, lige fra Skoletidens første Begyndelse til dens Slutning«. En fuld time ville være for meget for de mindste i dette som i andre fag, og det foresloges derfor, at alle børns skoledag deltes i 6 »skoletimer«, uanset om de skulle være i skole 4 eller 5 eller 6 timer. En lektion ville så i almindelighed blive $\frac{4}{6}$ time for de små, $\frac{5}{6}$ time for de lidt større og $\frac{6}{6} = 1$ time for de største. Gymnastiktimen burde lægges midt i den daglige skoletid.²⁶

Skoleloven af 1899 indeholdt intet om gymnastik i forskolen og de dertil svarende klasser, men loven ændredes i 1904, så der også skulle være gymnastik i disse klasser.²⁷

Det var antagelig især Frederik d. Sjettes særlige interesse for gymnastikken, der var årsag til, at timetallet til denne var fastsat i 1814-loven. I 1899 blev der givet de stedlige myndigheder samme frihed med hensyn til tiden for denne undervisning, som der altid havde været vedrørende den øvrige.

Gymnastikkens betydning havde ikke altid været indlysende for befolkningen. I 1858 blev der i Folketinget stillet forslag om, at gymnastikundervisningen i en skole kunne besluttes indstillet »for en Tid«.²⁸ Behandlingen i Folketinget viste, at der var stor modstand mod gymnastikundervisning i skolen på landet.²⁹ Forslaget blev vedtaget i Folketinget,³⁰ men faldt i Landstinget med 17 stemmer mod 19.³¹ »De stærke jyder« klagede i 1830-erne bl.a. over, at gymnastikundervisningen nedbrød den religiøse alvor hos de unge.³² I Jerusalem fik jeg i 1988 oplyst, at byen havde 700 synagoger, 172 kirker, 72 moskeer og 1 sportshal. Sådanne tal er formentlig ligesom fagtimetal udtryk for en vægtning af forskellige sider af det menneskelige. Men naturligvis udtrykker de ikke hele forholdet.

Folkeskolen 1899-1990

Den 4.12.1900 udsendtes et cirkulære ang. Gymnastikundervisningen i Folkeskolen. Det blev udsendt i tilknytning til det »Sthyrsk« cirkulære af 6.4.1900 ang. Undervisningen i de enkelte Skolefag paa Grundlag af Loven af 24. Marts 1899. Det er en vejledning i brugen af Haandbog i Gymnastik, 1899, ved gymnastikundervisningen i folkeskolen.

Tiden til den almindelige gymnastikundervisning omtales ikke i cirkulæret. Derimod siges det, at læreren, hvis skolen ikke havde gymnastiksal, kunne tage nogen gymnastik i selve skolestuen, når vejret ikke var til øvelser i fri luft. Der burde ikke medgå mere end ca. 10 minutter hertil. »Til Gengæld kan der være Grund til at gentage en saadan Gymnastik et Par Gange i Løbet af Undervisningstiden.« (I alt 3 gange?) »De minutter, som gaa med dertil, indvindes, ved at Børnene mere vaagne og oplagte kunne tage Fat paa Undervisningen igen.«

Ved 1800-tallets slutning var interessen for kroppens udvikling steget,³³ men i et cirkulære fra 1903 om gymnastikundervisningen i skolerne paa landet siges, at gymnastikken i adskillige af de for skolerne paa landet approberede undervisningsplaner med hensyn til timetallet var blevet behandlet som underordnet i sammenligning med de andre fag. Det siges, at ministeriet »i det hele maa udtale Ønsket om, at de stedlige Skolebestyrelser overalt ville have Øje for den store Betydning, der maa tillægges Gymnastikundervisningen med hensyn til Børnenes legemlige og aandelige Udvikling, og at den Frihed, der er givet Skolerne overfor dette Fag, efter at de nysnævnte ældre Bestemmelser ere bortfaldne, ikke paa nogen Maade misbruges til at indskrænke Undervisningen saaledes, at Nyttens deraf bliver intetsigende —« I øvrigt gjordes der opmærksom på, at undervisningen ikke mere som efter 1814-loven skulde ligge sidst, »men kan henlægges til en hvilken som helst Tid af den daglige Undervisning«. Den kunne derfor blive en »opmuntrende Afveksling i Børnenes stillesiddende Arbejde«. ³⁴ Her er nok forståelse for, at det er vanskeligt at planlægge udviklingen af hele mennesker ved hjælp af tal.

I 1915 udsendtes en bekendtgørelse ang. boldspil og badning i badstue ved de kommunale skoler i købstadlignende landsbyer. Man var blevet bekendt med, at gymnastiktimerne mere end ønskeligt anvendtes til sådan badning og boldspil, og der fastsattes derfor regler. Boldspil måtte kun øves fra 15. april til 10. oktober. 1 time ugentlig skulle der øves gymnastik. Var der mulighed for svømning, burde samtlige timer anvendes dertil. Badning i badstue burde ske uden for skoletiden og i hvert fald ikke i gymnastiktimerne, uden at børnene ved siden af badningen fik fulde 2 timers gymnastikundervisning ugentlig. ³⁵

Vedrørende udtalelserne om badningen kan bemærkes, at cirkulæreskriveren ikke tager i betragtning, at skolebade iflg. loven af 1904 kunne optages på undervisningsplanen som fag. ³⁶

Ministeriet gav 1917 i et cirkulære en række »bestemmelser« angående tiden for gymnastikundervisningen i den offentlige folkeskole. »I Købstæder og i Landsbyer med købstadmæssig Skoleordning skal hver af Skolens Klasser have saa vidt muligt 3, men mindst 2 Timers Undervisning om Ugen i Gymnastik.« Ved 4-klassede skoler paa landet ville undervisningen i forskolen eller de dertil svarende klasser i den del af året, hvor der også undervistes i håndgerning, kunne indskrænkes til 1½ time ugentlig for hver klasse (½ time daglig). Så kunne lærerinden undervise 36 timer i »almindelige Skolefag«, 3 timer i håndgerning og 3 timer i gymnastik. Håndgerningsundervisningen anbefalede i et andet cirkulære af samme dato om undervisningen i dette fag paa landet begrænset til »6 a 7 Måneder af Aarets lyseste Tid«. Den øvrige del af året og ved andre kommunale skoler paa landet »skal hver Klasse normalt undervises mindst 2 Timer om Ugen i Gymnastik, hvilket gælder saavel Forskolen (eller de dertil svarende Klasser) som Hovedskolen (de øvrige Klasser). Undervisningen fordeles med ½ til 1 Time om Dagen, eftersom det passer med Skolegangsordenen«. ³⁷

3. kl. har gymnastik ved de udendørs ribber ved Ramløse Skole, 1941. Munterheden er ikke iøjnefaldende. (Helsingør Kommunes Lokalhistoriske Arkiv)

Undervisningsplanerne i folkeskolen skulle efter 1899-loven (og 1904-loven) revideres hvert tiende år. I cirkulæret angående den almindelige revision i 1920 af de kommunale skolars undervisningsplaner hed det: »Gymnastik bør have mindst 2 Timer; men hvor en Skole virker med et Timetal ud over det lovbefalede, bør det tilstræbes, at Faget faar 3 Timer.«³⁸

Da der ved landsbyskolerne var et betydeligt antal dage af året, der på grund af vejret ikke kunne øves almindelig gymnastik, henledte ministeriet i 1921 i et cirkulære om skolestuegymnastik i landsbyskoler uden gymnastiksal opmærksomheden på, »at der paa saadanne Dage i Stedet bør øves Skolestuegymnastik«. Hertil »bør der anvendes 15 a 20 Minutter daglig pr. Klasse udenfor det til de andre Fag normerede Antal Timer«.³⁹

I en skrivelse til en amtsskoledirektion angående undervisningsplanernes bestemmelser om gymnastikundervisning i landsbyskoler, hvor der ikke var gymnastiklokale, skulle ministeriet i 1922 »tjenstlig melde til Efterretning, at man ikke kunne bebyndige Direktionerne til at godkende Undervisningsplaner, der kun kræver Gymnastik »i Sommerhalvaaret« eller »om Sommeren«, men at undervisningsplanerne i Overensstemmelse med Skoleanordningerne af 29. Juli 1814 §23 maa indeholde Bestemmelse om 2 Timers Gymnastik ugentlig for hver Klasse Aaret rundt, saavidt Vejret tillader det«.⁴⁰ Det var netop bestemmelserne i §23 i 1814-loven, ministeriet i cirk. af 15.3.1903 havde erklæret for bortfaldet. Man må gå ud fra, at ministeriet i

1922 også har betragtet den tilsvarende bestemmelse i 1814-anordningen for købstæderne som stadig gældende, men så skulle børnene i hvert fald i skolerne der »nyde« 3 timer ugentlig og ikke blot som anført i cirk. af 2.8.1920 2 timer.

Cirkulæret om den almindelige revision af de kommunale Skolers Undervisningsplaner i 1930 gentog ordret, hvad der stod om gymnastik i det tilsvarende cirkulære fra 1920.⁴¹

I 1947 var der uenighed mellem skolekommission og en kvindelig lærer om, hvor stor en del af tiden til faget »gymnastik med lege«, der burde bruges til boldspil og »fri idræt«. Læreren brugte kun ti minutter af hver time om sommeren til »egentlig gymnastik«, mens skolekommissionen havde påbudt hende at bruge halvdelen af tiden dertil. Ministeriet udtalte i en skrivelse til skoledirektionen, at skolekommissionen var berettiget til at fastholde sit påbud, men man fandt lærerens fremgangsmåde tilfredsstillende, hvorfor det henstilledes, at påbudet toges tilbage.

Ministeriet udtalte tillige, at tidligere bekendtgørelser og cirkulærer om antallet af gymnastiktimer o.l. måtte anses for bortfaldne med Ministeriets Bekendtgørelse af 24.5.1941 om Maalet for Folkeskolens Undervisning og Undervisningsvejledning for den eksamensfri Folkeskole, 1942.⁴²

Ministeriet har endvidere udtalt sig om tiden til gymnastikundervisningen i skrivelser eller cirkulærer af følgende datoer: 5.5.1860, 11.7.1864, 15.4.1889, 23.1.1895, 23.12.1903, 3.6.1929, 17.4.1931, 25.7.1931, 17.2.1932, 3.5.1932, 23.5.1933 og 9.1.1935. Disse er refereret eller gengivet i Love og Ekspeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen. Ministeriet kræver i disse de her refererede bestemmelser overholdt eller råder i hvert fald skoledirektionerne til at gøre det.

Oversigt over timetallene i idræt i almueskolen/folkeskolen

Ministeriets vejledende timetalsforslag eller minimumskrav kan sammenfattes i nedenstående tabel. Fra 1937 indgik faget i de vejledende timefordelingsplaner. Fagets timetal i disse er medtaget i tabellen.

I forrige århundrede var en lektion på mindst 55 minutter, idet der var 15 minutters pause i 3-4 timers undervisning. Det kan ikke for folkeskolens vedkommende siges nøjagtigt, hvornår en normalektion blev på 50 minutter. Først ministeriets cirkulære af 22.4.1930 om Revision af de kommunale Skolers Undervisningsplaner fastsatte en »normaltime« til 50 minutter. Men efter almentidloven af 1903 kunne en mellemskole være en del af en kommunal skole, og mellemskolens normaltimeplan fra 1904 var udtrykkelig beregnet på undervisningstimer á 50 minutter. Ministeriet udtalte i 1911 i en skrivelse,⁴³ at man ville betragte 50 minutter som den normale længde for en undervisningstime i landsbyskolen. Ved omregningen af timetallene til 45-minutters lektioner er en lektion (»time«) derfor før århundredskiftet sat til 55 minutter og efter 1900 til 50 minutter.

Vejledende ugentligt timetal eller minimumtimetal (mærket *) i idræt 1814-1980 for almueskolen/folkeskolen (omregnet til 45-minutters lektioner).

	Landsbyskolen (fra 1960: »ikke-årgangsdelt«)	Købstadskolen (fra 1960: »årgangsdelt«)
1814:	2,4*-3,7*	3,7*
1856:	2,4*-3,7*	2,4*-3,7*
1899: 1.-3. skoleår	4,9 ¹	4,9
4.-5. skoleår	6,1 ¹	6,1
6.-7. skoleår	7,3 ¹	7,3
1917:	(1,7)2,2-3,3	2,2-3,3
1920:	2,2-3,3	2,2-3,3
1937:	1,7-4,4	1,7-4,4
1942:	2,2-4,4	2,2-4,4
1960:	2,2-3,3	2,2-3,3
1970:		2,2
1975:		1-2
1980:		1-3

1 Forudsat hverdagsskolegang.

Ministeriet har som oftest ikke begrundet sine forslag til timefordeling. Det kan synes en højst upædagogisk vejledning, men inden for skolen har man nok som regel haft en fornemmelse af de forskydninger i vægten på fagene, der lå til grund. Det virker dog som en ret autoritær vejledning.

Her skal knyttes nogle bemærkninger til tallene fra 1937 og fremefter.

1937: Planerne fra 1937 er mindre officielle eller autoritative end de øvrige, idet det var statskonsulent F. C. Kaalund-Jørgensen, der anførte dem i en artikel om »Folkeskolens Muligheder under Loven af 18. Maj 1937«. Men denne var dog trykt i »Meddelelser vedrørende Folkeskolen, Seminarierne m.v. for Aaret 1937«, der blev udsendt af Undervisningsministeriet.

I den 7-klassede landbyskole var der 4 (4,4) timer fra 4.-7. kl. og 1,5 (1,7) i 1.-3. kl. I skoler med mindre end 7 klasser svarede timetallene nogenlunde hertil. I købstadskolen var der 1,5 (1,7) time i 1. kl., 2 (2,2) timer i 2.-4. kl. og 4 (4,4) i 5.-7. kl.

1942: Det udvalg, der udarbejdede den endelige vejledende timefordelingsplan efter den oprindelige 1937-lov, nedsatte timetallet lidt i forhold til statskonsulentens forslag. To af planerne havde ikke på noget trin 4 ugentlige timer, men de fleste havde det i det mindste i 6.-7. kl.

1960: Den blå betænkning er ansvarlig for en kraftig nedskæring af antallet af timer i faget. De forskellige skoleformers ugetimetal i idræt havde efter Den gule Betænkning fra 1942 sammenlagt for 1.-7. årg. været fra 17-23 med 23 ugetimer i købstadskolen. I den blå Betænkning lå det fra 12 for pigerne i den 4-klassede skole til 17 for drengene i den årgangsdelte skole. Kun i den 4-klassede skole fandtes faget i 1. kl. For den årgangsdelte skole bemærkedes, at det kunne medtages, hvis forholdene gjorde det muligt. Der indførtes nu forskelligt timetal for drenge og piger. I den 4-klassede skole var pigernes samlede ugetimetal i faget fra 1.-7. årg. 75% af drengenes, i den 3-klassede 73,7% og i den årgangsdelte skole var det 88,2%.

1970: 5-dages ugens indførelse medførte, at faget nu i normaltimeplanen fik 2 (2,2) timer på alle klassetrin fra 1.-7. kl., dvs. 14 ugetimer i de 7 år.

Idræt blev nu 2-timers fag. Det gamle ønske om 6 timer om ugen var forlængst opgivet. Efter den blå betænkning havde drengene endnu 3 timer ugentlig i 5 år og pigerne i 3. Til gengæld regnedes der nu ubetinget med to ugentlige timer i 1. skoleår – så længe det varede. Derfor blev de samlede ugetimetal for drenge og piger kun henholdsvis 3 og 1 lavere end efter den tidligere plan.

1975: Efter gennemførelsen af den nye folkeskolelov reduceredes de 14 ugetimer til 13, idet der nu kun foresloges 1 time i 1. kl. Og nu var en time ikke mere 50 min. I virkeligheden svarede nedsættelsen til en nedsættelse på 16,4% i alt.

Folkeskoleloven af 1975 fjernede svømning som obligatorisk emne. Det havde den været siden 1814, dog naturligvis betinget af mulighederne. Ministeriet udtrykte i gennemførelsescirkulæret af 22.8.1975, at man fandt det meget ønskeligt, at der blev givet alle elever undervisning i svømning. Undervisningsvejledningen i idræt fra 1976 anbefalede at bruge 1 time ugentlig til svømning fra 3.-7. kl., hvis der var 3 timer til idræt. Var der kun 2 timer burde man indføre en semesterordning.

1980: Den vejledende timefordelingsplan der var gældende i 80-erne styrkede igen faget med 15,4%, idet 4. og 5. kl. fik 3 timer ugentlig. Men da der nu udsendtes cirkulærer med henstillinger om at spare på lærertimeforbruget, er forøgelsen måske i ringe grad udført i praksis.

Eksempler på ændringer i timetallet til idræt fra 1.-7. kl.

Der fremføres ofte påstande om fald i timetallet for forskellige fag over en årrække på så og så mange %. Her må man gøre sig klart, at fastsættelsen af timetallene ske lokalt for den enkelte skole. Det vil være en stor og vanskelig opgave at undersøge, hvordan de faktiske timetal var. Datidens skole var meget langt fra at være ens-

rettet. Den bestod af en mangfoldighed af ordninger. Man kan undersøge, hvordan lovgivningen og den ministerielle vejledning var. Det er også kompliceret. Ud af tabeller, der indeholder alle vejledende timefordelingsplaners timetal, har jeg udvalgt så mange, at jeg mener, man får et indtryk af, hvor varieret billedet er.

Man må desuden erindre, at flertallet af danske børn langt op i dette århundrede gik i landsbyskoler. Hvis man sammenligner nutidens skole med datidens købstadskole, sammenligner man altså med et mindretal i datiden.

Da der tidligere også til stadighed skete ændringer i timetallene, kan man ikke gå tilbage til noget statisk og sammenligne med det. Foruden at vælge skoleform må man altså vælge, hvilke års vejledning man vil sammenligne. I historisk arbejde kan man naturligvis ikke udvælge de tal, man mener har størst polemisk vægt. Derfor har jeg også på dette område søgt at variere billedet.

De anførte timetal er de ugentlige timetal sammenlagt for de 7 år, og formindskelsen eller forøgelsen er anført i % som + eller -. Hvor intet andet er anført, gælder sammenligningerne de første 7 skoleår, men i et par eksempler er 7 år dengang sammenlignet med 9 år nu. 50-minutters lektioner er omregnet til 45-minutters lektioner i overensstemmelse med den regel, der altid har været vedrørende lektioner af anden længde end den almindeligste.

Fra 2-klasset landsbyskole	1937 20,0	til 1980 15	+ eller - i % -31,4
Fra 7-klasset landsbyskole	1937 22,2	til 1980 15	+ eller - i % -10,0
Fra 4-klasset landbyskole	1942 24,4	til 1980 15	+ eller - i % -38,5
Fra eksamensfri købstadskole	1942 25,6	til 1980 15	+ eller - i % -41,4
Fra 4-klasset landsbyskole	1942 1.-7. årg. 24,4	til 1980 1.-9. kl. 19	+ eller - i % -22,2
Fra eksamensfri købstadskole	1942 1.-7. årg. 25,6	til 1980 1.-9. kl. 19	+ eller - i % -25,8

Fra 4-klaset ikke-årgangsdelt skole	1960	til 1980	+ eller - i %
Drenge	17,8	15	-15,4
Piger	13,3	15	+12,9
Fra årgangsdelt skole	1960	til 1980	+ eller - i %
Drenge	18,9	15	-20,6
Piger	16,7	15	-10,2

Kamp for fagets timetal

Fagenes folk har ofte kæmpet for deres fags timetal. Et indlæg fra 1973 af gymnastikinspektør Martha Jørgensen, København, er i høj grad en omtale værd. Efter at faget i 1970 var blevet rent 2-timers fag, argumenterede hun overbevisende for, at man fik 3 timer ugentlig som i Sverige.

Hendes indlæg berører nogle principielle forhold vedrørende fag og tid. Hun mente, at timetallet kunne fastsættes på et fagligt og sagligt grundlag. *»Man kan ikke her klare sig med et skøn, idet det kan komme den enkelte og samfundet dyrt at stå, hvis man skønner forkert.«*

»Indskoling« i Tisvilde Skole, 1989. Mere effektivt eller bare pjank og fornøjelse? (Helsingør Kommunes Lokalhistoriske Arkiv)

Flere svenske forsøg havde vist, »at en træningseffekt højst kan bevares i 72 timer«. Et dansk forsøg med konditionstræning af 1500 elever havde vist, »at fysisk træning er nødvendig tre gange om ugen af hensyn til træning og udvikling af kredsløbssystemet«. Forholder det sig således, er det klart, at nedskæring til under en vis grænse kan gøre i hvert fald dette fags effekt illusorisk. Så er effekten ikke ligefrem proportional med timetallet. Det er der formentlig mange grunde til, at den ikke er. Martha Jørgensens indlæg er skrevet umiddelbart før »Heinesens hug«, lektionsforkortelsen, i 1973, der måske ramte dette fag særligt på grund af omklædning og bad m.m.

Det kunne udmærket tænkes, at der inden for andre fag gør sig tilsvarende forhold gældende som dem, Martha Jørgensen omtaler vedrørende idræt. Martha Jørgensens konklusion er sikkert kun gyldig, hvad angår udtalelserne om gymnastikken: *»Man mister ikke intelligenskvotient, fordi man mister nogle teoretiske timer, men en fysisk træningstilstand kan ikke puttes om i baghovedet og tages ubeskadiget frem til brug efter behag; en fysisk træningstilstand forringes fra dag til dag, indtil den styrkes igen gennem ny træning. Gymnastik har en særstilling frem for alle andre skolefag, nemlig den, at faget ikke kun har et sigte mod fremtiden, det er det eneste fag, der i rette tid kan udvikle og styrke livsvigtige organer, en udvikling, der kan forspildes, fordi den ikke kan indhentes senere i livet.«⁴⁴*

Der er her ingen forestilling om, at evner udvikles på samme måde som organer, og at de må udvikles sammen med dem. Det må også siges, at gymnastiks særstilling næppe skyldes, at faget ikke kun har sigte mod fremtiden – det skulle gerne gælde alle fag –, men nok, at det næsten er det eneste fag, der udvikler kroppen i omfattende betydning.

Martha Jørgensens argumentation rammer i virkeligheden i høj grad hele planlægningen af børns udvikling ved hjælp af en timefordelingsplan, og dette forhold har de senere års ændringer i skolen intet ændret ved. Med hvilke intervaller og i hvor lang tid, der bør arbejdes med et emne, dikteres af et stort puslespil, der skal gå op. Det bygger i ringe grad på viden eller overvejelser om, hvad der er bedst for børn – og slet ikke for konkrete kendte børn.

Som vist ovenfor var ministeriet i 1870-erne og 1880-erne meget interesseret i, at de store elever fik ikke blot 4, men helst 6 timer idræt ugentlig, når de havde skolegang som hovedbeskæftigelse. Det kan opfattes som et kuriosum, men det bør da i det mindste overvejes, om man dengang tog fejl med hensyn til nødvendigheden af fysisk træning, eller om vi i dag blot ikke er i stand til at opfylde krav, som vi egentlig tror eller ved, er rigtige. Måske har vi blot ikke økonomisk vilje til det?

Men sådan kunne man tage fagene ét for ét. Dansk, idræt og kristendomsundskab er dog de fag, der er ramt relativt langt hårdest. Fra 1937 til 1985 blev såvel skolelovenes ugentlige minimumtimetal som deres maksimumtimetal nedsat med 23%. Det

gjorde de voksne 48-timers uge også. Børnenes timenedsættelse må altså som helhed anses for rimelig, i hvert fald, hvis skolegang skal betragtes som (evt. surt) pligtarbejde. Enten må børnene nu skulle lære mindre, eller tabet af tid må vindes ind ved »produktivitetsforbedring«, eller skolearbejde må gøres til en glæde, som man gerne deltager i frivilligt. En yderligere hovedløs opsplitning i fag og minutter løser i hvert fald ikke problemet. Dermed ikke sagt et eneste ondt ord om faglighed, derimod om skolens opsplitningssystem.

Noter:

1. Bjørn Kernerup: Frederiksborg Statsskoles Historie, 1630-1830. Med en Oversigt over Skolens nyere Historie. Hillerød 1933, s. 207.
2. Hannibal Peter Selmer: Akademiske Tidender, eller Samling af Efterretninger vedkommende Kjøbenhavns Universitet, Sorø Akademi, og de lærde Skoler, samt dermed forbundne Anstalter. Kbhvn. 1833. S. 271-281.
3. (F. Nachtgall:) Lærebog i Gymnastik for de lærde Skoler i Danmark, Kbh. 1834.
4. (F. Nachtgall:) Regulativ for den gymnastiske Undervisning ved de lærde Skoler i Danmark, Kbh. 1834.
5. Gymnastikdirektørerne i 1800-tallet havde i modsætning til de senere gymnastikinspektører ansvar for såvel den civile som den militære gymnastikundervisning.
6. Cirkulære af 18.1.1873 fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet til samtlige Rektorer.
7. Bekendtgørelse af 12.3.1895 vedr. almindelig Forberedelseseksamen, §13.
8. Cirk. af 31.5.1904 ang. Undervisningen i Mellemkolen.
9. Meddelelser angående de højere Almenskoler i Danmark for Skoleåret 1903-1904. Udgivet efter Foranstaltning af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet af A. F. Asmussen, Departementschef i Kirke- og Undervisningsministeriet. København 1905. S. 282f. Og samme for skoleåret 1904-1905, København 1906. s. 174.
10. Skr. af 27.8.1924 ang. Antallet af ugentlige Gymnastiktimer i en dimissionsberettiget Mellemkoles 1.-3. Klasse.
11. Skr. af 17.4.1929 ang. at 3. og 4. Klasse i en kommunal Realskole bør have 4 ugentlige Timer i Gymnastik.
12. Anordning af 5.7.1944 ang. almindelig Forberedelseseksamen, §2.
13. Cirk. af 29.9.1944 ang. Normaltimerplaner for Skoler, der forbereder til almindelig Forberedelseseksamen (præliminæreksamen).
14. Cirk. af 15.8.1956 ang. normaltimeplaner for de ved kgl. anordning om almindelig forberedelseseksamen af 19. januar 1956 anordnede 3-årige præliminærkursus og for den 2-årige forberedende undervisning til disse kursus.
15. N. F. S. Grundtvig: Det danske Fiir-kløver. N. F. S. Grundtvig: Værker i Udvalg ved Georg Christensen og Hal Koch. Fjerde Bind. Kbhvn. 1943. S. 165.
16. Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29.7.1814, §23.
17. Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udg. 1920, bd. X, s. 483.
18. F.eks. K. A. Knudsen: Lærebog i Gymnastik for Seminarier, 1916, s. 13, og Ove Korsgaard: Kampen om kroppen, 1982, s. 32.
19. Jfr. Ove Korsgaard: Kampen om kroppen, 1982, s. 32 og 39.
20. N. G. la Cour: Lærebog i Gymnastik for Borger- og Almueskolerne i Danmark, Kbhvn. 1856, s. 103-04.
21. N. G. la Cour: Tillæg til Lærebog i Gymnastik for Borger- og Almueskolerne i Danmark, hvorved denne Lærebogs 9de Kapitel (militaire Øvelser) er omarbejdet i Overensstemmelse med Exerceerreglementet for Hærens Fodfolk af 1868. Kbhvn. 1869.
22. Ministeriets Circulaire af 17.5.1861 angaaende Fjernelse af Hindringer for Gymnastikundervisningens Fremme.
23. Ministeriets skrivelse af 15.5.1862 til skoledirektionen for Rougsø m.fl. herreder.
24. I. Amsinck: Lærebog i Gymnastik for Skoler og civile Læreanstalter i Danmark. Approberet ved kgl. resolution af 26.4.1883. 2. opl. 1890.
25. Haandbog i Gymnastik. Paa Opfordring af Kirke- og Undervisningsministeriet udarbejdet af Gymnastikkommissionen af 30. November 1899. Kbhvn. 1899.

26. Ibid. s. 10.
27. Lov om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen af 29.3.1904, §10.
28. Anhang A til Rigsdagstidenden. Lovforslag. 10de Session, 1858. Sp. 743-44.
29. Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folkethinget. 10de Session, 1858. Sp. 4071-4119.
30. Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folkethinget. 11te Session, 1859. Sp. 2499-2502.
31. Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Landstthinget. 11te Session, 1859. Sp. 1026-27.
32. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818-1898. Kbhvn. 1899. S. 123.
33. Else Trangbæk: Mellem leg og disciplin. Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet. Åbybro, 1987. S. 134. Ove Korsgaard: Kampen om kroppen, 1982, s. 103 ff.
34. Cirkulære af 15.3.1903 ang. Gymnastikundervisningen i Skolerne paa Landet.
35. Bkdtg. af 10.11.1915 ang. Boldspil og Badning i Badstue ved de kommunale Skoler i købstadlignende Landsbyer.
36. Lov om forskellige Forhold vedr. Folkeskolen af 29.3.1904, §10 a og b.
37. Cirk. af 17.4.1917 ang. Tiden for Gymnastikundervisningen i den offentlige Folkeskole.
38. Cirk. af 2.8.1920 ang. den almindelige Revision af de kommunale Skolers Undervisningsplaner.
39. Cirk. af 12.4.1921 ang. Skolestuegymnastik i Landsbyskoler uden Gymnastiksal.
40. Skrivelse af 2.1.1922 til Amtsskoledirektionen for Thisted Amt ang. Undervisningsplanernes Bestemmelser om Gymnastikundervisning i Landsbyskoler, ved hvilke intet Gymnastiklokale findes.
41. Cirk. af 22.4.1930 om Revision af de kommunale Skolers Undervisningsplaner.
42. Skrivelse af 13.11.1947 til Skoledirektionen for Randers Amt ang. nogle Spørgsmaal vedrørende Skolekommissionens Beføjelser med Hensyn til Ordningen af Undervisningen i Skolerne.
43. Skriv. af 22.3.1911 ang. Omfanget af Landsbyskolelæreres Undervisningspligt og Undervisningstimmernes Længde.
44. Martha Jørgensen: Timetallet. »Københavns Kommuneskole«, 1973, s. 152-53.